

УДК: 340.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.1.6>

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ В ГАЛИЧИНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1918–1939)

Мельник А.І.,

кандидат юридичних наук

Львівський національний університет імені Івана Франка

melnyk0982@gmail.com

Мельник А.І. Розвиток української політико-правової думки в Галичині у міжвоєнний період (1918-1939).

У статті здійснено історико-правовий аналіз формування та розвитку української політико-правової думки в Галичині у міжвоєнний період. Методика включає аналіз наративної бази, а також інтелектуальної спадщини західноукраїнських політиків і мислителів, з подальшим узагальненням і формулюванням відповідних висновків та рекомендацій. Для об'єктивності дослідження, використано комплекс загальнонаукових, спеціально-юридичних, спеціально-історичних та філософських методів наукового пізнання, а також принципів об'єктивності, історизму, системності і всебічності. Результати. Встановлено стан дослідження і з'ясовано ступінь розробки теми. Охарактеризовано соціально-економічні, політичні та юридичні чинники та особливості формування національно-державницької ідеології на західноукраїнських землях. У міжвоєнний період (1918-1939) - політико-правові ідеї відновлення української державності в Галичині істотно відрізнялись від політичних концепцій довоєнного часу. Це було зумовлено як наслідками національної революції 1918–1923 рр., так і змінами в інтелектуальному середовищі українського політикуму. Цей період став для української політико-правової думки Галичини одним із найбільш продуктивних, адже праці, написані в цей час, відображали можливості поєднання теоретичного аналізу з досвідом державного будівництва 1918–1920 рр. Їх автори роздумували не тільки над тим, якими шляхами завоювати незалежність, а й намагалися обґрунтувати принципи самоорганізації української спільноти, окреслити засади майбутньої Української незалежної соборної держави.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в статті вперше проведено історико-правовий аналіз розвитку політико-правової думки в Галичині, визначаються етапи і напрями її формування у міжвоєнний період. Практична значимість. Результати дослідження можуть бути використані у подальших історико-правових розвідках, підготовці спецкурсів.

Ключові слова: українські політики і мислителі, інтелектуальна спадщина, політико-правова думка, основні напрями та ідеологічні течії.

Melnyk A. Development of Ukrainian political and legal thought in Galicia in the interwar period (1918-1939).

The article provides a historical and legal analysis of the formation and development of Ukrainian political and legal thought in Galicia in the interwar period. The methodology includes the analysis of the narrative base, as well as the intellectual heritage of Western Ukrainian politicians and thinkers, followed by generalization and formulation of relevant conclusions and recommendations. For the objectivity of the research, a complex of general scientific, special-legal, special-historical and philosophical methods of scientific knowledge, as well as the principles of objectivity, historicism, systematicity and comprehensiveness, were used. The results. The state of the research was established and the degree of development of the topic was clarified. The socio-economic, political and legal factors and peculiarities of the formation of the national-state ideology in the western Ukrainian lands are characterized. In the interwar period (1918-1939), the political and legal ideas of restoring Ukrainian statehood in Galicia differed significantly from the political concepts of the pre-war period. This was caused both by the consequences of the national revolution of 1918-1923 and by changes in the intellectual environment of Ukrainian politics. This period became one of the most productive for the Ukrainian political and legal thought of Galicia, because the

works written at this time reflected the possibilities of combining theoretical analysis with the experience of state building in 1918-1920. Their authors thought not only about what ways to win independence, but also tried to substantiate the principles of self-organization of the Ukrainian community, outline the principles of the future Ukrainian independent cathedral state.

The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that for the first time in the article a historical and legal analysis of the development of political and legal thought in Galicia is carried out, the stages and directions of its formation in the interwar period are determined. Practical significance. The results of the research can be used in further historical and legal investigations, preparation of special courses.

Keywords: Ukrainian politicians and thinkers, intellectual heritage, political and legal opinion, main directions and ideological currents.

Постановка проблеми. У сучасних умовах важливим є вивчення і використання досвіду формування української політико-правової думки, зокрема у Галичині в міжвоєнний період (1918-1939 рр.). Актуальність та значимість історико-правового аналізу цього процесу зумовлені тим, що в досліджуваній період політико-правова думка в Галичині була спрямована на підвищення рівня національної політичної свідомості, боротьбу за національне відродження і державність. Її вивчення має велике значення для з'ясування поступу національної духовної культури, процесу формування сучасних державотворчих орієнтацій. Українська політико-правова думка у Галичині в міжвоєнний період (1918–1939 рр.) пройшла кілька етапів розвитку, кожен із яких характеризувався політичними, економічними, соціальними та правовими чинниками. У складних умовах галицькі інтелектуали формували основи відновлення української держави.

Аналіз наукових публікацій засвідчив чималу джерельну базу та науковий доробок істориків та правників щодо дослідження державно-правових поглядів українських інтелектуалів [1, 4, 16, 25, 36, 45, 48]. Однак в цих працях немає історико-правового аналізу формування української політико-правової думки в Галичині у міжвоєнний період. Цей аспект проблеми у конкретному формулюванні досліджується вперше.

Методологічною основою нашого дослідження стали наукові праці Т. Андрусяка, О. Аркуші, І.Й. Бойка, Л.П. Гай-Нижника, І. Гирича, О. Гриніва, М. Грушевського, С. Дністрянського, О. Карпенка, А. Коваля, С. Кондратюка, М. Кобилецького, М. Костицького, О. Красівського, М. Кугутяка, В. Кульчицького, К. Левицького, І. Лисяка-Рудницького, М. Литвина, М. Лозинського, М. Мацькевича, О. Мошак, О. Павлишина, С. Сворака, В. Старосольського, В. Степанкова, О. Сухого, І. Терлюка, Б. Тищика, І. Усенка, М. Швагуляка та ін.

Метою даної статті є вивчення та аналіз основних чинників, що впливали на формування та розвиток української політико-правової думки в Галичині у міжвоєнний період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національне відродження та державотворення в Галичині на початку ХХ ст. виносили на поверхню політичного життя різні погляди, зокрема й критичні, різні оцінки щодо тактики домагання української автономії та незалежності [45, с. 72]. Тому при вивченні історіографії проблеми автор використав проблемно-хронологічний метод дослідження, який дав змогу відслідкувати різні ідеологічні концепції та методологічні засади й особливості тенденцій в суспільно-політичній діяльності українських громадських діячів, політиків, мислителів і політичних партій Галичини. У процесі аналізу автор виокремив наукові та публіцистичні праці, програми й заяви політичних партій і рухів у такі групи: а) інтелектуальна спадщина безпосередніх учасників тогочасних подій [25, 24, 25, 26, 27, 28, 29,32,38,39]; б) наукові праці та мемуарна література представників української діаспори [30,32,39,44,51,52]; в) праці радянських науковців [23,35,43]; г) дослідження сучасних українських учених [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 14, 15, 19, 22, 31, 42, 47, 49]. Такий підхід до аналізу історіографічної бази дає змогу якнайповніше охопити наявний масив наукових і публіцистичних праць, програми й заяви політичних партій і рухів, і найбільш об'єктивно висвітлити досліджувану тему. При цьому автор керувався зокрема положенням, що формування політико-правової думки...знайшло своє відображення в створенні теоретичних праць, авторами яких були представники української інтелектуальної еліти кінця ХІХ – першої половини ХХ століть [37, с. 5]. Проведений аналіз показав, що на розвиток української політико-правової думки в Галичині у міжвоєнний період впливали вагомі суспільно-політичні події: 1) завершення Першої світової війни і розпад Австро-Угорської монархії; 2) нова хвиля національної активності та ідентифікації українського визвольного руху; 3) Листопадове повстання; 4). проголошення Західно-Української Народної Республіки; 5) пере-

дача української частини Галичини під владу Польської держави [2, 3, 5, 7, 8, 11, 16, 22, 25–29, 31, 33, 34, 42, 46, 49].

На початку ХХ століття на західноукраїнських землях склалися необхідні суспільні умови для політизації українського національного руху, що дало змогу поставити національну ідею в практичну площину українського державотворення. На це вплинув, зокрема, державно-правовий чинник: Австро-Угорська монархія, до складу якої входили етнічні українські землі, формувалася як багатонаціональна, без виразних спроб денаціоналізації та асиміляції її народів. Саме в Австрії, вперше в Європі, на конституційному рівні було законодавчо закріплено право народів цієї держави зберігати та розвивати свою національність і мову. А творення системи національного законодавства, через переосмислення чинного австрійського, забезпечувало правову основу для створення культурно-освітніх товариств та політичних партій, які відіграли важливу роль у формуванні української політико-правової думки в Галичині [3, 7, 11, 16, 19, 23, 25, 30, 33, 34, 42, 46]. Водночас її розвиток був наслідком засвоєння і відтворення суспільних явищ, фактів та подій усіх попередніх етапів культурного поступу українського народу, незважаючи на його історичну відокремленість. Крім цього, поширення та зміцнення національної самосвідомості українців, розвиток їх правової та політичної думки стимулювало українсько-польське протистояння. Діячі польського руху, що вели боротьбу за відродження своєї державності, фактично ігнорували права українців [2, 7, 11, 16, 21, 22, 26, 42]. Однак закріплення на конституційному рівні системи звичаєвого права й організації місцевого самоврядування давало галицьким українцям можливість боротися і поступово добиватися сприятливіших умов для свого існування.

Суттєвий вплив на розвиток української політико-правової думки мала Греко-католицька релігія, яка бував важливим консолідуючим фактором і водночас відмежовувала українців Галичини від представників інших народів [10, 46]. Українська політико-правова думка в Галичині формувалася на суспільно-політичних закономірностях міжвоєнної пори. Як справедливо зауважує І. Василик, західноукраїнському суспільству, що перебувало у правовому полі конституційної Австро-Угорської монархії, доводилося прискореними темпами долати відставання від сусідніх народів у різних сферах суспільного життя. У цей час відбувалася стрімка модернізація українського національного руху, утвердження національної свідомості серед широких верств населення, до політиків приходило розуміння того, що запорукою успішного розвитку народу є весь комплекс його здобутків в економічній, політичній і культурній сферах [4, с. 151].

Отже, на початку ХХ століття в українській політико-правовій думці Галичини з'явилася тенденція до обґрунтування необхідності досягнення національної незалежності і повної державної самостійності. І хоча різні політичні сили та ідеологи тогочасного українського суспільства бачили неоднакові шляхи розв'язання національних і соціальних завдань, усі вони орієнтувалися на залучення широких верств населення західноукраїнських земель до державотворення [2, 7, 8, 11, 16, 19, 22, 28, 31, 33, 39, 42, 46]. Так, програмною метою, очолюваної К. Левицьким загальної Української Ради у Відні, було досягнення автономії у складі Австро-Угорщини, тоді, як соціал-демократи (С. Вітик, М. Ганкевич та ін.) вимагали об'єднання Галичини з Наддніпрянською Україною, вважаючи, що злука з Україною є найважливішою політичною потребою для галичан [2].

На жаль, через внутрішню політику Австро-Угорщини, яка була проти поділу Галичини на українську та польську частини, перебрати владу мирним шляхом не вдалося. Реальна загроза приєднання Галичини до Польщі змусила провід Української Національної Ради та Військовий комітет вдатися до збройного повстання: 1 листопада 1918 року була утворена Українська Держава колишніх австро-угорських земель (з 13 листопада 1918 р. ЗУНР) [6, 8, 14, 15, 17, 21, 24, 29, 31, 41].

На першому етапі представники української політичної думки, які були дотичними до національно-визвольного руху (працювали в структурах ЗУНР як науковці або ж практичні політики), спрямовували свої зусилля на формування конституційних проектів і теорій, які започаткували реальний конституційний процес, що дало змогу сформувати в Галичині демократичну і правову систему новопосталої держави [9, 14, 15, 17, 22, 41]. Одним із вагомих досягнень створення ЗУНР було і проголошення 22 січня 1919 року об'єднання Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки в єдину Українську державу. Попри те, що цей союз носив декларативний характер, він свідчив про історичну спорідненість її жителів і волю жити в соборній республіці.

Отже, від осені 1918 року до 15 березня 1923 року, українська політико-правова думка в Га-

личині еволюціонувала від декларацій про українську автономію, як коронного краю Австро-Угорської монархії, до проголошення Західноукраїнської Народної Республіки, як народовладного просвіропейського державного утворення на західноукраїнських землях [14, 15, 17, 20, 22, 31, 32, 41]. Однак, після Листопадового повстання, розпочалась польсько-українська війна. ЗУНР проіснувала на власній території 257 діб: 14 березня 1923 р. Рада послів Антанти ухвалила рішення про передання української частини Галичини під владу Польської держави на правах автономії, а 15 березня 1923 р. уряд ЗУНР в екзилі оголосив саморозпуск, що означало остаточне припинення її існування. Ця дата вважається кінцевою в новітньому існуванні західноукраїнської державності [24]. Відтак перший етап розвитку української політико-правової думки, на якому в ході національно-визвольної революції відбулось формування національної свідомості, завершився втратою української державності.

У процесі аналізу причин невдач і поразок на шляху побудови незалежної Української держави, який започаткував другий період в розвитку політико-правової думки Галичини (1923-1930) – відбулась ідеологічна трансформація національної свідомості галицьких політиків від соціально-демократичних і народницьких ідей до власної традиції радикально-націоналістичного мислення [13, 49].

Найбільш впливовим і представницьким ідейно-політичним напрямом залишався націонал-демократичний. Політична позиція їх лідерів і мислителів пройшла у міжвоєнний період еволюцію від категоричного невизнання польського панування в Галичині і частково радянськo-польських орієнтацій у 20-х рр. до нормалізації українсько-польських стосунків на антирадянському ґрунті на засадах автономії Галичини у складі Польщі у 30-х рр. ХХ ст. [12, 16, 22, 25, 34, 49].

Суттєво змінилась політико-правова думка і в середовищі української лівниці. Спільною і стійкою виявилась одна риса – невизнання політичної системи міжвоєнної Польщі. При цьому, одна частина лівих сил обрала легальний шлях, друга – нелегальний, спрямований на підриг державного устрою [2].

Третій період у розвитку української політико-правової думки в Галичині (1930–1939 рр.) – це період динамічного розвитку українського радикального руху, зокрема націоналізму, пік зростання якого припав саме на міжвоєнний час [13].

Завдяки низці чинників (російсько-українського та польсько-українського конфліктів, ідейно-культурного піднесення, формування політичної еліти) український націоналізм отримав великі імпульси ідеологічного, організаційного і духовного змістів.

Важливе місце в українській політико-правовій думці у міжвоєнний період в Галичині займав консервативний напрям, який остаточно сформувався в умовах боротьби за українську державність 1918–1920 рр., і досяг свого вершинного розвитку завдяки суспільно-політичній і науковій діяльності видатного українського мислителя В'ячеслава Липинського [48]. Консервативних переконань дотримувався і глава Української греко-католицької церкви Андрей Шептицький. Але митрополит не був прихильником радикальних засобів, він оцінював будь-яку ідеологію з позиції її відповідності морально-етичним засадам християнського вчення, цінності людського життя та свободи [20].

Висновки. У міжвоєнний період (1918–1939) – політико-правові ідеї відновлення української державності в Галичині істотно відрізнялись від політичних концепцій довоєнного часу. Це було зумовлено як наслідками національної революції 1918–1923 рр., так і змінами в інтелектуальному середовищі українського політикуму. Цей період став для української політико-правової думки Галичини одним із найбільш продуктивних, адже праці, написані в цей час, відображали можливості поєднання теоретичного аналізу з досвідом державного будівництва 1918–1920 рр. Їх автори роздумували не тільки над тим, якими шляхами завоювати незалежність, а й намагалися обґрунтувати принципи самоорганізації української спільноти, окреслити засади майбутньої Української незалежної соборної держави.

Список використаних джерел:

1. Андрухів І. Українські правники у національному відродженні Галичини: 1848–1939 рр. Івано-Франківськ, 1996. 79 с.
2. Бегей І. І. Ідейно-теоретична спадщина та практична діяльність української лівниці Галичини (кінець ХІХ – перша третина ХХ століть): автореф. дис. ...докт. політ. наук: 23.00.01. Львів, 2015. 42 с.

3. Бойко І.Й. Галичина у державно-правовій системі Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918): навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 312 с.
4. Василик І.Б. Депутатська діяльність Костя Левицького. *Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії*. Київ, 2009. Т. 2. С. 151–159.
5. Великочий В.С. Українська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині 1914–1919 рр.: монографія / за ред. О.П. Рєнта. Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ Центру інформаційних технологій Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2009. 811с.
6. Вівчаренко О.А. Концептуальні засади формування національної держави ЗУНР: Науково-практична Інтернет-конференція 19.04. 2018. секція № 6.
7. Віднянський С. Розпад Австро-Угорської монархії і проблеми національного державотворення в Центрально-Східній Європі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. 2011. Вип. 27. С. 61–68.
8. Гай-Нижник П. Українська революція та державотворення: до питання щодо періодизації та хронології національно-визвольної боротьби поч. ХХ ст. *Український національно-визвольний рух у ХХ ст.: історія, теорія, практика: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Тернопіль, 13–14 жовтня 2017 р. Тернопіль, 2017. С. 19–31.*
9. Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. До 95-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. 2014. Ч. 25-26. 420 с.
10. Голубенко І. Греко-католицька церква і національно-визвольний рух в західно-українських землях (30-40 рр. ХХ ст.): *Церква і соціальні проблеми*. Львів, 1993. С. 288–298.
11. Григорук Н. Політика Австро-Угорщини стосовно українського питання в Галичині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. / За ред. І.С. Зуляка. У двох частинах. Ч. 1. Тернопіль, 2013.
12. Демчишак Р. Українська націонал-демократія Західної України міжвоєнного періоду ХХ ст.: зовнішньополітичні орієнтири. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2013. Випуск 2. С. 27–32.
13. Демчишак Р. Зовнішня політика держави в українській політичній думці Західної України націоналістичного спрямування міжвоєнного періоду ХХ ст. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2014. Випуск 26. С. 15–20.
14. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923: документи і матеріали / за ред. О. Карпенко. Івано-Франківськ, 2001. Т. 1. 594 с.
15. Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиції: збірник матеріалів / за ред. Я. Ісаєвича. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2000. 370 с.
16. Історія політичної думки України: підручник / за ред. Н.М. Хоми. 2017. 632 с.
17. Кобилецький М.М. Утворення ЗУНР, її державний механізм та діяльність (1918–1923) рр.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 1998. 21с.
18. Коваль А.Ф. Погляди Станіслава Дністрянського на право та державу (загальнотеоретичні аспекти): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2005. 18 с.
19. Корж Н.Я. Особливості формування правового статусу українських політичних партій кінця ХІХ ст. як проблема історико-правової науки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 1/2010. С. 37–47.
20. Красівський О. За українську державу і церкву. Громадська і суспільно-політична діяльність митрополита А. Шептицького в 1918 - 1923 рр. Львів, 1996. 84 с.
21. Красівський О.Я. ЗУНР і Польща: політичне та воєнне протистояння (листопад 1918 – липень 1919 р.). Львів, 1999. 42 с.
22. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст. – 1939). Івано-Франківськ, 1993. 199 с.
23. Кульчицький В.С. Державний лад і право в Галичині в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Львів, 1966. 68 с.
24. Кульчицький В.С. До питання про виникнення і падіння Західноукраїнської Народної Республіки. *Проблеми юридичної науки та правоохоронної практики*. Київ., 1994.

25. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 (на підставі споми-нів). 1926. 736 с.
26. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918 рр. 1929. Ч. 2. 495 с.
27. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918 рр. 1930. Ч. 3. 776 с.
28. Левицький К. Українські політики. Сильвети наших давніх послів і політичних діячів 1907–1914. 1937. Ч. 2. 108 с.
29. Левицький К. Великий зрив (до історії української державності від березня до листопада 1918 р. на підставі споми-нів та документів). 1968. 149 с.
30. Лисяк-Рудницький І. Напрями української політичної думки. Окреслення теми. Перекладе-но за виданням: Rudnytsky I.L. Essays in Modern Ukrainian History. Ed. P.L. Rudnytsky/ – Ed-monton, 1987. – P. 91–122.
31. Лісна І.С. Становлення державності в Галичині (1918-1923 рр.): монографія. Тернопіль, 2001. 92 с.
32. Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. Нью-Йорк. 1970. 228 с.
33. Луценко А. Багатопартійність на українських землях у кінці ХІХ – на початку ХХ століття. *Політичний менеджмент*. 2011. № 4. С. 152–159.
34. Мазур О. Галицький політикум напередодні листопадового чину. *Україна: культурна спад-щина, національна свідомість, державність*. 18/200. С. 140–151.
35. Макарчук С.А. Історичні передумови возз'єднання українських земель. Київ, 1989.
36. Машталір Христина. Державно-правові погляди Є Петрушевича в 20-30-х рр. ХХ ст. *Наці-ональний юридический журнал*. лютий 2015. С. 14–19.
37. Мошак О.В. Альтернативні концепції державності в політичній думці української міжвоен-ної еміграції в Європі: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01. Одеса, 2002. 16 с.
38. Охримович Ю. Розвиток української національно-політичної думки (від початку ХІХ століт-тя до Михайла Драгоманова). Львів: Новітня бібліотека, 1922. 120 с.
39. Паліїв Д. Життя і діяльність. (1896–1944): збірник. праць і матеріалів. Відп. ред. О Купчин-ський. Львів: Укладання НТШ, 2007. 862 с.
40. Романюк Р. Українська державність в європейській політичній думці початку ХХ ст. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 214 с.
41. Сворак С.Д. Державно-правовий устрій ЗУНР як феномен європейської історії. *Науково-ін-формаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицько-го: Журнал. Серія: Право*. №6 (18), 2018. С.31-37.
42. Ситник Олександр. Ідеологічна спрямованість українських громадсько-політичних рухів на Галичині періоду 1920 рр. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип.7, 2013. С. 61–69.
43. Сливка Ю. Ю. Боротьба трудящих Східної Галичини проти іноземного поневолення. Україн-ський історичний журнал, 1974. № 5. С. 149–150.
44. Сохоцький І. Будівничі новітньої української державності в Галичині. Історичні постаті Галичини ХІХ–ХХ ст. Наукове товариство ім. Шевченка. Бібліотека українознавства, Ч. 8. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1961. 247 с.
45. Стечишин А.В. Генеза поглядів на державу і право К. Левицького. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія: Право*. № 8(20), 2019. С. 71–77.
46. Тимченко Р. Листопадова революція 1918 р.: передумови, очікування й наслідки. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років*, 2012. Вип. 7. С. 177–198.
47. Тищик Б.Й. Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923): історія держави і права. Львів, 2005. 359 с.
48. Фіцик С.О. Погляди В'ячеслава Липинського про державу і право: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів. 2020. 21 с.
49. Футала Василь. Діяльність українських національно-державницьких партій у міжвоен-ній Польщі: проблеми і напрями наукових досліджень у сучасній Україні, *Україна. Вісник Львівського університету. Серія: Історія*. 2019. Спецвипуск. С. 138–156.
50. Химка І.П. Греко-Католицька Церква і українське національне відродження у Галичині 1772–1918. Львів, 1993. С. 73–108.

51. Українська суспільно–політична думка в 20 столітті: док. і матер. / упор. Т. Гунчак, І. Сольчаник Т. 2. Сучасність, 1983. 426 с.
52. Ярославин С. Визвольна боротьба на Західноукраїнських землях у 1918–1923 роках. Філадельфія: Америка, 1956. 182 с.